

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده مدیریت و اقتصاد

رساله دوره دکتری رشته علوم اقتصادی

بررسی اثر شوک درآمدهای نفتی بر متغیرهای کلان اقتصادی

و ارزیابی گزینه های مختلف تخصیص درآمدهای نفتی

(مورد مطالعه: اقتصاد ایران)

سولماز عبدالهی حقی

استاد راهنما:

دکتر سید ابراهیم حسینی نسب

استاد مشاور اول:

دکتر علیرضا ناصری

استاد مشاور دوم:

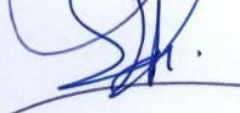

دکتر لطفعلی عاقلی

مهرماه ۱۳۹۳

به نام خدا

تاییدیه اعضای هیات داوران حاضر در جلسه دفاع از رساله دکتری

اعضای هیات داوران نسخه نهایی رساله دکتری خانم سولماز^{عبداللہی} حقی دانشجوی رشته اقتصادی تحت عنوان " بررسی اثر شوک در درآمد های نفتی بر متغیر های کلان اقتصادی و ارزیابی گزینه های مختلف تخصیص در آمدهای نفتی (مورد مطالعه اقتصاد ایران) " را از نظر فرم و محتوا بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه دکتری پیشنهاد می کنند.

اعضای هیات داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضا
۱- استاد راهنما	دکتر سید ابراهیم حسینی نسب	دانشیار	
۲- استادمشاور اول	دکتر علیرضاناصری	استاد یار	
۳- استادمشاور دوم	دکتر لطفعلی عاقلی	استاد یار	
۴- استاد ناظر	دکتر امیر حسین مزینی	استاد یار	
۵- استاد ناظر	دکتر حسن حیدری	استاد یار	
۶- استاد ناظر	دکتر نادر مهرگان	دانشیار	
۷- استاد ناظر	دکتر حمیدابریشمی	استاد	
۸- نماینده تحصیلات تکمیلی: دکتر حسن حیدری		استاد یار	

آیین نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهشهای علمی دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاست‌های پژوهشی و فناوری دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهشهای علمی که تحت عنوان پایان‌نامه، رساله و طرحهای تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد زیر را رعایت نمایند:

ماده ۱- حق نشر و تکثیر پایان‌نامه/ رساله و درآمدهای حاصل از آنها متعلق به دانشگاه می باشد ولی حقوق معنوی پدید آورندگان محفوظ خواهد بود.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی باید به نام دانشگاه بوده و با تایید استاد راهنمای اصلی، یکی از اساتید راهنما، مشاور و یا دانشجو مسئول مکاتبات مقاله باشد. ولی مسئولیت علمی مقاله مستخرج از پایان‌نامه و رساله به عهده اساتید راهنما و دانشجو می باشد.

تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب، نرم افزار و یا آثار ویژه (اثری هنری مانند فیلم، عکس، نقاشی و نمایشنامه) حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی کلیه واحدهای دانشگاه اعم از دانشکده ها، مراکز تحقیقاتی، پژوهشکده ها، پارک علم و فناوری و دیگر واحدها باید با مجوز کتبی صادره از معاونت پژوهشی دانشگاه و براساس آئین نامه های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه یافته ها در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این آیین‌نامه در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۸۷/۴/۱ در شورای پژوهشی و در تاریخ ۸۷/۴/۲۳ در هیأت رئیسه دانشگاه به تایید رسید و در جلسه مورخ ۸۷/۷/۱۵ شورای دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب در شورای دانشگاه لازم‌الاجرا است.

«اینجانب **سولماز عبدالمهی حقی** دانشجوی رشته **علوم اقتصادی** ورودی سال تحصیلی **۱۳۸۷** مقطع **دکتری تخصصی** دانشکده **اقتصاد و مدیریت** متعهد می شوم کلیه نکات مندرج در آئین نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش های علمی دانشگاه تربیت مدرس را در انتشار یافته های علمی مستخرج از پایان نامه / رساله تحصیلی خود رعایت نمایم. در صورت تخلف از مفاد آئین نامه فوق الاشعار به دانشگاه وکالت و نمایندگی می دهم که از طرف اینجانب نسبت به لغو امتیاز اختراع بنام بنده و یا هر گونه امتیاز دیگر و تغییر آن به نام دانشگاه اقدام نماید. ضمناً نسبت به جبران فوری ضرر و زیان حاصله بر اساس برآورد دانشگاه اقدام خواهم نمود و بدینوسیله حق هر گونه اعتراض را از خود سلب نمودم»

امضا: **سولماز عبدالمهی حقی**

تاریخ: **۹۳/۷/۲۶**

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل رساله دکتری سولماز عبدالهی حقی در رشته علوم اقتصادی است که در سال ۱۳۹۳ در دانشکده مدیریت و اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی جناب آقای دکتر سید ابراهیم حسینی نسب، مشاوره جناب آقای دکتر علیرضا ناصری و مشاوره جناب آقای دکتر لطفعلی عاقلی کهنه شهری از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تامین نماید.

ماده ۶: اینجانب سولماز عبدالهی حقی دانشجوی رشته علوم اقتصادی مقطع دکتری تخصصی تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: سولماز عبدالهی حقی

تاریخ و امضا: ۹۳/۷/۲۶

تقدیم به:

مادر مهربان و پدر بزرگوارم

آن دو فرشته ای که از خواسته هایشان گذشتند، تا من به جایگاهی که اکنون در آن ایستاده‌ام برسیم،

همسر عزیزم

که همواره تکیه گاه من در مواجهه با مشکلات و وجودش مایه دلگرمی من بوده است،

و

دختر نازنینم

که وجودش شادی بخش و صفایش مایه آرامش من است.

تقدیر و تشکر

با سپاس به درگاه ایزد منان

در ابتدا، تشکر و امتنان قلبی خود را خدمت همسر عزیزم و خانواده گرانقدرم که در تمامی مراحل تحصیل بهترین مشوق و پشتیبان بنده بوده‌اند، تقدیم مینمایم.

از استاد گرامی جناب آقای دکتر سید ابراهیم حسینی نسب به خاطر زحمات بی‌دریغ ایشان در راهنمایی این رساله خالصانه تشکر و قدردانی می‌نمایم.

از جناب آقای دکتر علی‌رضا ناصری و جناب آقای دکتر لطفعلی عاقلی کهنه شهری که زحمت مطالعه و مشاوره این پروژه را تقبل نمودند، نهایت تشکر و سپاسگزاری را دارم.

از مدیر گروه محترم اقتصاد، جناب آقای دکتر بهرام سبحانی به خاطر حمایت‌های بی‌دریغ‌شان در پیشبرد مراحل انجام رساله کمال امتنان را دارم.

از داوران محترم رساله، جناب آقای دکتر حمید ابریشمی، جناب آقای دکتر نادر مهرگان، جناب آقای دکتر امیرحسین مزینی و جناب آقای دکتر حسن حیدری که هریک به نوبه خود با ارائه نکات ارزشمند بر غنای رساله افزودند، کمال تشکر و سپاس را دارم.

از کلیه اساتید گرامی گروه اقتصاد و کارکنان محترم دانشکده مدیریت و اقتصاد که در مدت تحصیلات دوره دکتری اینجانب زحمات فراوانی را متحمل شده‌اند، تشکر می‌نمایم.

در پایان از دوستان عزیز و مهربانم خانم‌ها ماهنوش خطیبی، مریم خندان خادم رضا، مریم فتاحی و امیره سید فرجی و سایر دوستان و همکاران گرامی‌ام در وزارت نیرو که در تدوین رساله به نوعی یاریگر بودند، صمیمانه تشکر می‌کنم و موفقیت روزافزون همه این عزیزان را از خداوند متعال خواستارم.

چکیده

بعد از رونق نفتی سال ۱۹۷۳ که درآمد کشورهای صادرکننده نفت یازده برابر شد، تصور بر این بود که این کشورها، خواهند توانست سرمایه انباشت شده نفت را به سمت سایر فعالیتهای تولیدی هدایت کنند. اما پس از افت قیمت نفت در دهه ۱۹۸۰، روشن شد این کشورها نتوانسته‌اند از فرصت به وجود آمده در جهت بهبود و شکوفایی اقتصادی بهره گیرند. در این رساله بررسی آثار درآمدهای نفتی بر اقتصاد ایران در سه گام صورت گرفته است. در گام اول آثار شوک درآمدهای نفتی بر اقتصاد کشور مورد بررسی قرار گرفته و در گام بعدی با در نظر گرفتن سناریوهایی برای مدیریت درآمدهای نفتی، تاثیر این سناریوها بر متغیرهای مهم اقتصاد کلان، مورد ارزیابی قرار گرفته است. در گام سوم نیز اثرات صندوق توسعه ملی بر متغیرهای اقتصاد کلان کشور مورد بررسی قرار گرفته است. تمامی تحلیلهای مورد نظر با تکیه بر مدل تعادل عمومی پویای قابل محاسبه انجام شده است. نتایج نشان می دهد که با افزایش ۵۰ درصدی سطح قیمت جهانی نفت نسبت به سال پایه، تولید ناخالص داخلی کشور افزایش می یابد؛ ولی تولید ناخالص داخلی بدون صادرات نفت خام، کاهش می یابد. همچنین واکنش بلندمدت اقتصاد ایران در مقابل شوک دائمی قیمت جهانی نفت مطابق با تئوری بیماری هلندی است. بررسی نتایج حاصل از آثار مدیریت درآمدهای نفتی توسط دولت بر اقتصاد کشور نشان می دهد که در صورت پس انداز درآمدهای حاصل از صادرات نفت خام در صندوق نفت، تولید ناخالص داخلی و مصرف کل در بلندمدت و وضعیت یکنواخت افزایش می یابد. پس انداز وجوه حاصل از درآمدهای نفتی در صندوق نفت، ضمن جلوگیری از بروز بیماری هلندی، منجر به افزایش اشتغال نیز می گردد. بررسی نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل اثرات صندوق توسعه ملی، نشانگر این واقعیت است که از طریق صندوق توسعه ملی می توان تا حدی از بروز بیماری هلندی در کشور جلوگیری کرد.

واژگان کلیدی:

شوک درآمدهای نفتی، مدیریت درآمدهای نفتی، صندوق ثروت ملی، صندوق توسعه ملی، بیماری هلندی، مدل تعادل عمومی قابل محاسبه پویا.

فهرست مطالب

فصل اول: مقدمه و کلیات طرح تحقیق

۱-۱- مقدمه	۲
۲-۱- بیان مسئله	۳
۳-۱- سئوالات اصلی تحقیق	۷
۴-۱- اهداف تحقیق	۷
۵-۱- ضرورت تحقیق	۸
۶-۱- فرضیات تحقیق	۹
۷-۱- روش تحقیق	۱۰
۸-۱- جنبه نوآوری تحقیق	۱۱

فصل دوم: ادبیات تحقیق

۱-۲- مقدمه	۱۵
۲-۲- آثار منابع طبیعی بر اقتصاد	۱۶
۱-۲-۲- مبانی نظری	۱۶
۱-۱-۲-۲- بیماری هلندی:	۱۶
۲-۱-۲-۲- تئوری فشار بزرگ:	۱۷
۳-۱-۲-۲- تئوری پیوند:	۱۹
۴-۱-۲-۲- رشد، مدل‌های دو شکافه و سه شکافه:	۲۱
۵-۱-۲-۲- فعالیتهای رانت جویانه و نهادهای ضعیف:	۲۱
۲-۲-۲- مطالعات تجربی	۲۴
۱-۲-۲-۲- مطالعات خارجی	۲۴

۳۱.....	مطالعات داخلی	۲-۲-۲-۲
۳۴.....	مدیریت درآمدهای نفتی	۳-۲
۳۴.....	مبانی نظری	۱-۳-۲
۳۵.....	مطالعات تجربی	۲-۳-۲
۳۵.....	مطالعات خارجی	۱-۲-۳-۲
۴۱.....	مطالعات داخلی	۲-۲-۳-۲
۴۲.....	تجربه کشورهای مختلف در تشکیل صندوق ثروت ملی	۳-۳-۲
۴۲.....	حساب ذخیره ارزی در ایران	۱-۳-۳-۲
۴۵.....	صندوق توسعه ملی ایران	۲-۳-۳-۲
۴۹.....	صندوق نفتی نروژ	۳-۳-۳-۲
۵۲.....	شرکت سرمایه‌گذاری چین	۴-۳-۳-۲
۵۴.....	سازمان سرمایه‌گذاری کویت	۵-۳-۳-۲
۵۷.....	صندوق سنگاپور	۶-۳-۳-۲
۵۹.....	صندوق دائمی آلاسکا (APFC)	۷-۳-۳-۲
۶۱.....	صندوق نفتی عمان	۸-۳-۳-۲
۶۲.....	صندوق نفتی ونزوئلا	۹-۳-۳-۲
۶۴.....	تبیین وضعیت موجود صندوق های ثروت ملی در سطح جهان	۴-۳-۲
۶۴.....	تعداد و منشا دارایی صندوقها	۱-۴-۳-۲
۶۵.....	اندازه صندوقهای ثروت ملی	۲-۴-۳-۲
۶۷.....	سرمایه گذاریهای صندوقهای ثروت ملی در بازارهای پولی و مالی	۳-۴-۳-۲
۷۰.....	جمع‌بندی و نتیجه گیری	۴-۲

فصل سوم: روش تحقیق

۷۷.....	مقدمه	۱-۳
---------	-------------	-----

۷۸.....	طراحی مدل تعادل عمومی قابل محاسبه پویا برای اقتصاد ایران	۲-۳
۸۰.....	فروض مدل:	۱-۲-۳
۸۰.....	ایستایی مدل	۲-۲-۳
۹۱.....	پویایی مدل	۳-۲-۳
۹۷.....	رفتار دولت:	۴-۲-۳
۱۰۴.....	شرایط تعادلی مدل	۵-۲-۳
۱۰۵.....	کالیبراسیون	۳-۳
۱۰۸.....	ماتریس حسابداری اجتماعی ایران	۱-۳-۳
۱۱۶.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری	۴-۳

فصل چهارم: نتایج و یافته‌های تحقیق

۱۱۸.....	مقدمه	۱-۴
۱۱۸.....	اثرات افزایش درآمدهای نفتی بر مسیر بهینه متغیرهای کلان اقتصاد ایران	۲-۴
۱۲۹.....	بررسی اثرات مدیریت درآمدهای نفتی توسط دولت	۳-۴
۱۳۷.....	بررسی اثرات صندوق توسعه ملی بر اقتصاد کلان کشور	۴-۴
۱۴۶.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری	۵-۴

فصل پنجم: نتیجه‌گیری و پیشنهادات

۱۵۲.....	مقدمه	۱-۵
۱۵۲.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری	۲-۵
۱۶۰.....	توصیه‌های سیاستی	۳-۵

فهرست جداول

جدول ۱-۲	خلاصه عملکرد حساب ذخیره ارزی از سال ۱۳۷۹ تا پایان سال ۱۳۸۵ - میلیون دلار	۴۴
جدول ۲-۲	طرح‌های ارزی مصوب در بخش‌های مختلف تا شهریور سال ۱۳۹۲	۴۷
جدول ۲-۳	طرح‌های ریالی مصوب در بخش‌های مختلف تا شهریور سال ۱۳۹۲	۴۷
جدول ۲-۴	ارزش بازار سبد دارایی‌های صندوق دائمی آلاسکا	۶۰
جدول ۲-۵	بزرگترین صندوق‌های ثروت ملی جهان	۶۶
جدول ۲-۶	ترکیب دارایی‌های صندوق‌های بزرگ ثروت ملی	۶۹
جدول ۲-۷	ترکیب نواحی اصلی سرمایه‌گذاری صندوق‌های بزرگ ثروت ملی	۷۰
جدول ۳-۱	مقادیر پارامترها	۱۰۶
جدول ۳-۲	خلاصه ماتریس حسابداری اجتماعی	۱۱۱
جدول ۳-۳	خلاصه ماتریس حسابداری اجتماعی ایران - سال ۱۳۸۰	۱۱۵
جدول ۴-۱	متوسط درصد تغییرات متغیرهای کلان اقتصادی با افزایش ۵۰ درصدی قیمت جهانی نفت	۱۲۸
جدول ۴-۲	درصد تغییر متغیرهای کلان اقتصادی تحت سناریوهای اول و دوم نسبت به سناریوی پایه	۱۳۵

فهرست شکل‌ها

شکل ۳-۱	ساختار ایستای مدل تعادل عمومی پویا	۸۱
شکل ۳-۲	ساختار تولید در مدل تعادل عمومی	۸۳
شکل ۳-۳	ساختار تولید در مدل تعادل عمومی پویا	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

فهرست نمودارها

نمودار ۴-۱	درصد تغییرات مسیر بهینه مصرف با لحاظ دوره‌های پابانی متفاوت	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
نمودار ۴-۲	در صد تغییر مسیر بهینه تولید ناخالص داخلی نسبت به سناریوی پایه در اثر افزایش ۵۰ درصدی قیمت جهانی نفت	۱۲۲
نمودار ۴-۳	در صد تغییر مسیر بهینه تولید ناخالص داخلی بدون صادرات نفت خام نسبت به سناریوی پایه در اثر افزایش ۵۰ درصدی قیمت جهانی نفت	۱۲۲
نمودار ۴-۴	در صد تغییر مسیر بهینه سرمایه‌گذاری کل نسبت به سناریوی پایه در اثر افزایش ۵۰ درصدی قیمت جهانی نفت	۱۲۳
نمودار ۴-۵	در صد تغییر مسیر بهینه مصرف کل نسبت به سناریوی پایه در اثر افزایش ۵۰ درصدی قیمت جهانی نفت	۱۲۳
نمودار ۴-۶	در صد تغییر مسیر بهینه صادرات نفت خام و مجموع درآمدهای دولت نسبت به سناریوی پایه در اثر افزایش ۵۰ درصدی قیمت جهانی	۱۲۵
نمودار ۴-۷	در صد تغییر مسیر بهینه نرخ ارز اسمی نسبت به سناریوی پایه در اثر افزایش ۵۰ درصدی قیمت جهانی	۱۲۵
نمودار ۴-۸	در صد تغییر مسیر بهینه درآمد، مصرف و پس انداز بخش خانوار نسبت به سناریوی پایه در اثر افزایش ۵۰ درصدی قیمت جهانی	۱۲۵
نمودار ۴-۹	در صد تغییر مسیر بهینه نسبت قیمت‌ها در بخش قابل مبادله نسبت به سناریوی پایه در اثر افزایش ۵۰ درصدی قیمت جهانی	۱۲۵
نمودار ۴-۱۰	در صد تغییر مسیر بهینه خالص صادرات بخش قابل مبادله نسبت به سناریوی پایه در اثر افزایش ۵۰ درصدی قیمت جهانی	۱۲۶

- نمودار ۴- ۱۱- در صد تغییر مسیر بهینه تولید بخش قابل مبادله نسبت به سناریوی پایه در اثر افزایش ۵۰ درصدی قیمت جهانی..... ۱۲۶
- نمودار ۴- ۱۲- در صد تغییر مسیر بهینه تولید بخش غیر قابل مبادله نسبت به سناریوی پایه در اثر افزایش ۵۰ درصدی قیمت جهانی..... ۱۲۶
- نمودار ۴- ۱۳- در صد تغییر مسیر بهینه تولید بخش نفت نسبت به سناریوی پایه در اثر افزایش ۵۰ درصدی قیمت جهانی..... ۱۲۶
- نمودار ۴- ۱۴- درصد تغییر مسیر بهینه تولید ناخالص داخلی در سناریوهای مدیریت درآمدهای نفتی نسبت به سناریوی پایه..... ۱۳۱
- نمودار ۴- ۱۵- درصد تغییر مسیر بهینه مصرف کل در سناریوهای مدیریت درآمدهای نفتی نسبت به سناریوی پایه..... ۱۳۲
- نمودار ۴- ۱۶- درصد تغییر مسیر بهینه سرمایه گذاری کل در سناریوهای مدیریت درآمدهای نفتی نسبت به سناریوی پایه..... ۱۳۲
- نمودار ۴- ۱۷- درصد تغییر مسیر بهینه تولید ناخالص داخلی در سناریوی صندوق توسعه ملی نسبت به سناریوی پایه..... ۱۳۷
- نمودار ۴- ۱۸- درصد تغییر مسیر بهینه مصرف کل در سناریوی صندوق توسعه ملی نسبت به سناریوی پایه..... ۱۳۹
- نمودار ۴- ۱۹- درصد تغییر مسیر بهینه سرمایه گذاری کل در سناریوی صندوق توسعه ملی نسبت به سناریوی پایه..... ۱۳۹
- نمودار ۴- ۲۰- درصد تغییر مسیر بهینه نرخ ارز خارجی در سناریوی صندوق توسعه ملی نسبت به سناریوی پایه..... ۱۴۰
- نمودار ۴- ۲۱- درصد تغییر مسیر بهینه صادرات کالاهای قابل مبادله در سناریوی صندوق توسعه ملی نسبت به سناریوی پایه..... ۱۴۱
- نمودار ۴- ۲۲- درصد تغییر مسیر بهینه واردات کالاهای قابل مبادله در سناریوی صندوق توسعه ملی نسبت به سناریوی پایه..... ۱۴۱
- نمودار ۴- ۲۳- درصد تغییر مسیر بهینه تولید بخش قابل مبادله در سناریوی صندوق توسعه ملی نسبت به سناریوی پایه..... ۱۴۲
- نمودار ۴- ۲۴- درصد تغییر مسیر بهینه تولید بخش نفت در سناریوی صندوق توسعه ملی نسبت به سناریوی پایه..... ۱۴۳

فصل اول

مقدمه و کلیات

طرح تحقیق

بعد از رونق نفتی سال ۱۹۷۳ که درآمد کشورهای صادرکننده نفت یازده برابر شد، تصور بر این بود که این کشورها، خواهند توانست سرمایه انباشت شده نفت را به سمت سایر فعالیتهای تولیدی هدایت کنند و مراحل توسعه و شکوفایی اقتصادی را فراهم نمایند. اما پس از افت قیمت نفت در دهه ۱۹۸۰، روشن شد این کشورها نتوانسته‌اند از فرصت به وجود آمده در جهت بهبود و شکوفایی اقتصادی بهره گیرند.

درآمدهای حاصل از منابع طبیعی از جمله نفت به دلیل ویژگیهای خاص خود نیازمند مدیریت صحیح می باشد تا بتوان از آنها در جهت دستیابی به اهداف توسعه بهره جست در غیر این صورت این درآمدها می تواند به عنوان تهدیدی در جهت توسعه باشد. به علت ماهیت پرنوسان و نااطمینان بازارهای نفت جهانی، درآمدهای حاصل از صادرات نفت بیشتر در معرض شوک قرار دارند و این امر اقتصادهای وابسته به اینگونه درآمدها را دچار نوسانات و نااطمینانی می کند. از سوی دیگر، ماهیت پایان پذیر بودن منابعی چون نفت محدودیت دیگری است که این درآمدها به اقتصاد وارد می کند. بنابراین به منظور دستیابی به درآمد پایدار از این محل و انتقال آن به نسلهای آتی لازم است در اقتصادهای برخوردار از منابع طبیعی چون نفت در خصوص نحوه استخراج و مدیریت درآمدهای حاصله سیاستگذاری صحیح اتخاذ شود. چنین مواردی مسئله اثرات درآمدهای نفتی بر رشد و توسعه اقتصادی و نحوه مدیریت صحیح آن را به عنوان دغدغه مهم اقتصاددانان توسعه تبدیل کرده است. به طوریکه مطالعات بسیاری در این خصوص انجام شده است. مطالعات موافق اثر منفی درآمدهای نفتی، از آن به عنوان بلای منابع طبیعی^۱ و مطالعات موافق اثرات مثبت درآمدهای نفتی، از آن به عنوان موهبت منابع طبیعی^۲ تعبیر می کنند. همچنین کشورهای مختلفی که از فراوانی منابع طبیعی چون نفت برخوردار هستند، به منظور تبدیل درآمدهای نفتی به منبع درآمدی پایدار برای دستیابی به اهداف توسعه و جلوگیری از وارد شدن شوکهای برونزای ناشی از نااطمینانی و نوسانات

^۱ Resource curse

^۲ Resource Blessing

قیمت در بازار جهانی نفت بر اقتصاد داخلی، اقدام به تشکیل صندوقهایی که به صندوق ثروت ملی^۱ معروف است، نموده اند.

در این رساله، بررسی آثار درآمدهای نفتی بر اقتصاد ایران در سه گام صورت خواهد گرفت. در گام اول آثار شوک درآمدهای نفتی بر مسیر بهینه متغیرهای مهم اقتصاد کلان کشور مورد بررسی قرار خواهد گرفت. در گام دوم با استفاده از تجربه کشورهای چون نروژ، سناریوهایی برای مدیریت درآمدهای نفتی که شامل تخصیص این درآمدها میان گزینه های مختلف پس انداز و مصرف درآمدهای نفتی است، پیشنهاد می شود^۲ و تاثیر این سناریوها بر متغیرهای مهم اقتصاد کلان، مورد ارزیابی قرار می گیرد. در گام سوم، علاوه بر سناریوهای پیشنهادی در گام دوم که برگرفته از کشورهای موفق جهان است، سناریوی دیگری را نیز تحت عنوان صندوق توسعه ملی^۳، که جهت مدیریت درآمدهای حاصل از صادرات نفتی در کشور تشکیل شده، در نظر می گیریم و به بررسی اثرات این سناریو بر اقتصاد ایران خواهیم پرداخت.

یکی از روشهای تحلیل کمی که در مقابل دامنه وسیعی از موضوعات سیاسی (تغییرات مالیاتی، سیاست تجاری و ...) انعطاف پذیر است و می تواند چارچوب جامع نگری را برای بررسی آثار همه جانبه شوکها فراهم نماید، روش تحلیل مدل های تعادل عمومی قابل محاسبه پویا^۴ (DCGE) است. در این رساله تمامی تحلیل های مورد نظر با تکیه بر مدل های تعادل عمومی که تمام متغیرها را به صورت جامع در نظر می گیرد، انجام خواهد شد.

۱-۴ - بیان مسئله

درآمدهای حاصل از صادرات منابع طبیعی از جمله نفت، به عنوان یکی از مهمترین منابع ایجاد ثروت در جهت توسعه اقتصادی و کاهش فقر مورد توجه تمام کشورها می باشد. زیرا انتظار می رود کشورهای

¹ Sovereign Wealth Fund

² Breisinger, C., et al, (2009)

³ صندوق توسعه ملی در سال ۱۳۸۹ با هدف تبدیل بخشی از عواید ناشی از فروش نفت و گاز و میعانات گازی و فرآوردهای نفتی به ثروت های ماندگار، مولد و سرمایه های زاینده اقتصادی و نیز حفظ سهم نسل های آینده از منابع نفت و گاز و فرآوردهای نفتی، صندوق توسعه ملی به صورت موسسه عمومی غیر دولتی تشکیل شد که بر مبنای آن حداقل معادل ۲۰ درصد از منابع حاصل از صادرات نفت به این صندوق واریز گردد و منابع آن عمدتاً صرف اعطای تسهیلات به سرمایه گذاری بخش خصوصی شود.

⁴ Dynamic Computable General Equilibrium

برخوردار از منابع طبیعی فراوان، بتوانند با استفاده از درآمدهای ارزی حاصل از صادرات این منابع و همچنین به کارگیری منابع در دسترس، جهت تامین محصولات صنعتی ارزان قیمت و حفظ رقابت بین المللی، مراحل رشد و توسعه اقتصادی را به سرعت طی کنند.

پیروان مکتب بنیادگرایی سرمایه همانند لوئیس^۱ و روستو^۲ بر این عقیده اند که عمده ترین عامل محدود کننده رشد اقتصادی، کمبود سرمایه است و درآمدهای حاصل از صادرات منابع نفتی و یا سایر منابع طبیعی می توانند این کمبود را به خوبی جبران کنند. از دیگر نظریات توسعه ای موافق با نقش مثبت درآمد حاصل از منابع طبیعی در فرایند رشد اقتصادی، می توان به نظریه فشار بزرگ^۳ روزنشتاین^۴ اشاره کرد. روزنشتاین در سالهای ۱۹۴۳ و ۱۹۶۱ و مورفی و دیگران (۱۹۸۹) با تکیه بر نظریه فشار بزرگ نشان دادند که کشورهای فقیر به منظور خارج شدن از چرخه فقری که در دایره آن گرفتار شده اند، نیازمند تکانه بزرگی هستند که این چرخه را بشکنند. درآمدهای حاصل از نفت، گاز و معادن می تواند ارز خارجی و سرمایه لازم را در اختیار این کشورها قرار دهد و تکانه لازم را فراهم آورد.

در کنار چنین نظریاتی، در برخی دیگر از مطالعات مرتبط با اقتصاد توسعه اعتقاد بر این است که کشورهایی که با فراوانی منابع طبیعی برخوردار هستند نسبت به کشورهای دیگر رشد اقتصادی پایینتری دارند. این پدیده در ادبیات مرتبط، به بلای منابع طبیعی^۵ معروف است. بر اساس دیدگاههای مبتنی بر بلای منابع طبیعی، منابع طبیعی به طور مستقیم اثرات منفی و بازدارنده بر رشد و توسعه اقتصادی ندارد. بلکه فراوانی منابع موجب بروز اختلالات و انحرافات اقتصادی و سیاسی از جمله بیماری هلندی^۶، کیفیت نامطلوب نهادها، رانت خواری، ضعف و سوء مدیریت، پایین بودن سطح سرمایه انسانی و غیره می شود که نتیجه آن عدم رشد اقتصادی سریع و پایدار در این کشورهاست. گواه چنین یافته ای، کشورهای در حال توسعه ای بودند که علیرغم برخورداری از منابع طبیعی غنی، رشد اقتصادی پایینتری نسبت به کشورهای

¹ Lewis

² Rostow

³ Big push

⁴ Rosenstein-rodan

⁵ Resource curse

⁶ Dutch Disease

فاقد این منابع داشته‌اند. همچنین این مطالعات نشان می‌دهد که بیشترین شکست‌های توسعه اقتصادی در کشورهای صادرکننده نفت از جمله ونزوئلا و الجزایر رخ داده است (رودریگز و ساکس، ۱۹۹۹).^۱

در مجموع، در خصوص نحوه تاثیر منابع طبیعی بر اقتصاد اجماع نظر وجود ندارد و در میان کشورهای دارای منابع طبیعی شاهد موفقیتها و شکستها بوده‌ایم. آنچه مسلم است این است که منابع طبیعی خود به تنهایی عامل بازدارنده بر رشد و توسعه اقتصادی نمی‌باشد. بلکه تاثیرات منابع طبیعی بر ساختار اقتصادی کشور به نحوه تخصیص درآمدهای حاصل از منابع طبیعی در طول زمان بستگی دارد. ماتسن و تورویک (۲۰۰۵)^۲ در یک مطالعه با جریان درونزای درآمدهای حاصل از منابع طبیعی، مسیر بهینه مخارج را مورد بررسی قرار داده و اهمیت وضع قوانین مالی در مدیریت ثروتهای منابع طبیعی را نشان دادند. بر اساس مطالعه ایشان کشورهایی که از پدیده منابع طبیعی گریخته‌اند، عمدتاً کشورهایی هستند که از نرخ پس‌انداز بالاتری نسبت به درآمدهای منابع طبیعی برخوردار هستند. لارسن (۲۰۰۳)^۳ در مطالعه خود نشان داد که کشور نروژ در طول ۲۵ سال به دلیل کیفیت بالای نهادها و مدیریت صحیح درآمدهای منابع طبیعی از بروز بلای منابع طبیعی جلوگیری کرده‌است. بر اساس مطالعه گلب (۱۹۸۸)^۴ درآمدهای بالای حاصل از منابع طبیعی منجر به ایجاد فشارهای سیاسی جهت افزایش مخارج دولت می‌شود که باعث بروز اثرات بیماری هلندی می‌شود. در مطالعه کاربردی وی در مورد ۶ کشور صادرکننده نفت افزایش یکباره درآمدهای حاصل از صادرات نفت، باعث سرمایه‌گذاری ناکارا و سطح مصرف بالا و ناپایدار خواهد شد.

کشور ایران نیز به عنوان یکی از بزرگترین تولیدکنندگان نفت در جهان، از درآمدهای صادراتی نفت بالایی برخوردار است. طبق مطالعه صالحی و پسران (۲۰۰۸)، در ابتدای قرن بیستم GDP سرانه برآوردی (برابری قدرت خرید دلار آمریکا) در کشور ایران معادل ۱۰۰۰ دلار بوده که ۲۰ درصد بیشتر از میانگین GDP کشورهای در حال توسعه بود. قبل از شوک نفتی دهه ۱۹۷۰، GDP سرانه ایران به ۴۰۰۰ دلار رسید که دو برابر بیشتر از میانگین GDP سرانه کشورهای در حال توسعه بود. کشور ایران علیرغم

^۱Rodriguez, Sachs (1999).

^۲Matsen and Torvik (2005)

^۳Røed Larsen (2003)

^۴Gelb (1988)

اینکه در طی این سالها به یکی از بزرگترین تولیدکنندگان نفت تبدیل شده بود ولی در این دوره، سالیانه تنها ۲ درصد رشد اقتصادی داشته است. در آغاز دهه ۱۹۷۰ درآمد سرانه حاصل از صادرات نفت، حدود ۳۰۰ دلار بود ولی بعد از شوک نفتی ۱۹۷۳ این درآمد سرانه به ۲۴۰۰ دلار (۸ برابر) رسید که این امر منجر به افزایش GDP سرانه تا سطح ۶۰۰۰ دلار شد. اما روند GDP سرانه نشان می‌دهد که این درآمدها پایدار نبوده و در ابتدای سال ۱۹۹۰، GDP سرانه به سطح قبل از شوک نفتی رسید.^۱ بنابراین اقتصاد کشور قادر به جذب درآمدهای ناشی از رونق‌های نفتی نبوده است. برای روشنتر شدن موضوع، در این مطالعه در گام اول آثار شوک درآمدهای نفتی بر اقتصاد کشور مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

شواهد تجربی نشان می‌دهد در کشور ما وابستگی شدیدی میان درآمدهای نفتی و مخارج عمومی دولت وجود دارد،^۲ و مخارج دولت همسو با تغییر درآمدهای نفتی تغییر می‌کند. با توجه به نوسانات قیمت‌های نفت در جهان و محدودیتهای فیزیکی این منابع، مدیریت درآمدهای نفتی توسط دولت از اهمیت بالایی برخوردار است. چرا که این درآمدها باعث ایجاد تعادل در بودجه، کاهش بدهیهای خارجی، و خلق پس‌انداز برای دوره‌هایی که منابع نفتی به پایان رسیده‌اند، می‌گردد. بنابراین مدیریت درآمدهای نفتی و بازنگری در تخصیص درآمدهای نفتی در کشور از اهمیت بالایی برخوردار است. بدین منظور جهت مدیریت درآمدهای ناشی از صادرات نفت توسط دولت و اثرات پایدار این درآمدها بر اقتصاد کلان کشور، سعی بر این است تا با استفاده از تجربه کشورهای چون نروژ، سناریوهایی را برای تخصیص درآمدهای نفتی که شامل انتخاب میان گزینه‌های مختلف پس‌انداز و مصرف درآمدهای نفتی است، پیشنهاد کنیم و با استفاده از مدل تعادل عمومی پویای ارائه شده، تاثیر این سناریوها را بر اقتصاد کلان در بلندمدت مورد ارزیابی قرار دهیم. علاوه بر این سناریوها که برگرفته از تجربه کشورهای موفق جهان است، سناریوی دیگری را نیز تحت عنوان صندوق توسعه ملی، که جهت مدیریت درآمدهای حاصل از صادرات نفتی در کشور تشکیل شده، در نظر می‌گیریم و به بررسی اثرات این سناریو بر اقتصاد ایران در بلندمدت، در چارچوب مدل ارائه شده خواهیم پرداخت.

1Salehi, pesaran (۲۰۰۸)

2Salehi, Pesaran (۲۰۰۸)

۳ ۱- سئوالات اصلی تحقیق

- تاثیر افزایش درآمدهای نفتی بر متغیرهای کلان اقتصادی (از جمله: تولید ناخالص داخلی، مصرف و سرمایه گذاری) چگونه است؟
- تاثیر افزایش درآمدهای نفتی بر تولید بخشهای قابل مبادله چگونه است؟
- تاثیر افزایش درآمدهای نفتی بر تولید بخشهای غیر قابل مبادله چگونه است؟
- پس انداز درآمدهای حاصل از صادرات نفتی نسبت به مصرف آن توسط دولت، چه تاثیری بر متغیرهای مهم کلان اقتصادی (تولید ناخالص داخلی، مصرف، سرمایه گذاری) کشور دارد؟
- تخصیص منابع حاصل از صادرات نفت در چارچوب اساسنامه صندوق توسعه ملی چه تاثیری بر تولید ناخالص داخلی و سایر متغیرهای مهم اقتصادی در بلندمدت دارد؟

۴ ۱- اهداف تحقیق

در این رساله، بررسی آثار درآمدهای نفتی بر اقتصاد ایران در سه گام صورت خواهد گرفت. در گام اول آثار شوک درآمدهای نفتی بر اقتصاد کشور مورد بررسی قرار خواهد گرفت. در گام دوم با استفاده از تجربه کشورهای چون نروژ، سناریوهایی را برای مدیریت درآمدهای نفتی که شامل تخصیص این درآمدها میان گزینه های مختلف پس انداز و مصرف درآمدهای نفتی است، پیشنهاد می کنیم^۱ و تاثیر این سناریوها را بر متغیرهای مهم اقتصاد کلان، مورد ارزیابی قرار می دهیم. در گام سوم، علاوه بر سناریوهای پیشنهادی در گام دوم که برگرفته از کشورهای موفق جهان است، سناریوی دیگری را نیز تحت عنوان صندوق توسعه ملی، که جهت مدیریت درآمدهای حاصل از صادرات نفتی در کشور تشکیل شده، در نظر می گیریم و به بررسی اثرات این سناریو بر اقتصاد ایران خواهیم پرداخت.

مسئله آثار درآمدهای نفتی بر اقتصاد یک کشور، موضوع تازه ای نیست. این مسئله از دهه ۱۹۷۰، بعد از رونق عظیم نفتی، به مسئله جدی در میان اقتصاددانان تبدیل شد. در کشور ایران نیز مطالعه کمی در

^۱ Breisinger, C., et.al, (2009)